

PAPEŽSKÁ ENCYKLIKA „LAUDATO SI“ A SVATÝ FRANTIŠEK

DAVID PITHART

PAPEŽSKÁ ENCYKLIKA „LAUDATO SI“ SE VĚNUJE ANALÝZE PROBLÉMŮ ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ

RNDr. DAVID PITHART, CSc.

Nezávislý mezinárodní konzultant

v oboru životního prostředí v neziskové

organizaci Beleco. Je předsedou

Koalice pro řeky - sdružení neziskových

organizací s cílem prosadit ekologické

přístupy ve správě vodních toků.

Zabývá se aplikovanou říční ekologií,

problematikou vody v krajině

a konceptem ekosystémových služeb

a dialogem vědy a víry.

V květnu letošního roku byla zveřejněna papežská encyklika „*Laudato si*“, věnovaná analýze problémů životního prostředí.

„*Po období iracionální důvěry v pokrok a v lidské schopnosti vstupuje část společnosti do uvědomělejší fáze. Lze pozorovat rostoucí vnímavost k životnímu prostředí a k péči o přírodu a uzrává upřímná a bolestná starost ohledně toho, co se děje naší planetě. Vydejme se na cestu, která bude zajisté neúplná a povede skrze otázky, které nás dnes zneklidňují...“¹⁹. Hutný dokument analyzuje příčiny ekologické krize a lidské chudoby a hledá východiska a návody, jak je překonat. Encyklika je určena doslova: „*každé osobě, která žije na této planetě*“, nikoli tedy jen křesťanům či věřícím. Chápe samu sebe jako nabídku, kterou může křesťanská tradice poskytnout*

současnému lidstvu a „*...sužované a devastované zemi, která sténá a spolu trpí*“. Encyklika je syntetický a myšlenkově velmi bohatý text, členěný do pěti kapitol a číslovaných odstavců^{a,b}. Různorodost stylů odráží šíři témat a souvislostí – přírodovědecky koncipované pasáže střídají filosofické a teologické, sociologické a politologické; pisatel neváhá prokládat odborný text i biblickými a poetickými obrazy.

V prologu dokumentu se pisatel odvolává na odkaz sv. Františka jako na zásadní zdroj inspirace. Lze říci, že sv. František reálně, jednoduše a radikálně žil to, k čemu encyklika vybízí. V následujícím textu se zaměřím na několik vybraných témat, které s životem sv. Františka souvisejí a v encyklice jsou zmiňovány, zcela vědomě tak rezignuji na celou řadu dalších zásadních myšlenek,

Obr. 1: Kutna sv. Františka, vystavená trvale v kostele Sv. Kláry v Assisi, pozoruhodný příklad recyklace materiálů. Jistě smutný pohled pro Františkova otce, bohatého obchodníka s látkami.

Obr. 2: Klášter pod horou La Verna – hora, kde dle legendy obdržel sv. František stigmata, rány na rukou a nohou připomínající utrpení Kristovo. Místo je nabito očekáváním a fluidem čehosi výjimečného. Na místě stojí františkánský klášter, kam nepřetržitě přijíždějí autobusy plné poutníků, mše se slouží každou hodinu, na samotné hoře ale nepotkáváte téměř nikoho.

kvůli kterým stojí za to encykliku číst.

Sv. František (1182-1226) se narodil v Assisi v rodině obchodníka s látkami. Ve městě patřil k místní zlaté mládeži a toužil vyniknout také v lokálních pútkách a bojích jako bojovník a rytíř. Jeho soucit s potřebnými ho nejprve vedl k tajnému rozdávání otcových peněz. V průběhu vojenských tažení poznává, že jeho životní cesta povede jinudy; radikálně se odpoutává od rodiny a od předešlého způsobu života, opravuje s přáteli ruiny kostela a zakládá společenství bratří, kteří se starají o malomocné, káží slovo Boží a nechtějí nic vlastnit (obr. 1). Později prosadí František u papeže schválení řehole řádu františkánů. Život svatého Františka je opředen mnoha legendami a příhodami; tak jako u všech legend nejde ani tak o jejich historickou pravost, jako spíše o to, k čemu poukazují a co se jimi chce sdělit.

BÝT V PŘÍRODĚ

Půjdete-li (spíše pojedete-li autem) po stopách Františka v Umbrii a Toskánsku, budete překvapeni, jak se František musel pohybovat krajinou. Rád se zdržoval v horách, v příkrých kopcích, vzdálených od sebe často i několik hodin jízdy autem. Jsou to místa odlehlá a často i velmi drsná

– například hora La Verna (obr. 2), kde je dodnes prales se staletými jedlemi, plný skalisek, v jejichž průvrších František nocoval a rozjímal.

Horu Monte Subasio nad Assisi, rodným městem Františkovým, jsem si představoval jako malebný kopeček nad městem, je to všem hora 1290 metrů vysoká, výstup trvá několik hodin, pokud se na ni vydáte až zezdola z Assisi. František tato místa navštěvoval opakovaně, musel tedy být stále v pohybu, spával venku, jeho kutna byla prokouřená od večerních ohňů, bezpochyby strávil v přírodě mnohem více času, než současný městský ekolog, nekonečné hodiny stravován monitorem. Být takto v přírodě znamená zbavit se pohodlí, potit se, vyudit se, nosit jídlo a zmoknout – tak ale dnešní člověk existovat často nemůže, nechce, nebo už nedokáže. Slovy encykliky: „*Není vhodné, aby obyvatelé této planety žili stále více ponořeni do cementu, asfaltu, skla a kovů, zbaveni fyzického kontaktu s přírodou*“⁴⁴. Pobývání v přírodě má také dnes nového, velmi mocného nepřítele: „*Reálné vztahy s druhými a všechno, co s sebou přináší, zároveň tíhnou k tomu, aby se nahradily typem komunikace zprostředkované internetem. To umožňuje selekci či eliminaci*

vztahů podle naší libovůle, čímž nezřídka vzniká nový typ umělých emocí, které se váží spíše k přístrojům a obrazovkám než k lidem a k přírodě...“⁴⁷. Kdo odhání své děti od obrazovek, ví, o čem tu papež mluví.

PROŽÍVÁNÍ VZTAHŮ

František se více než jiní - ve své době i dnes - cítí být na jedné lodi se vším stvořením (přírodou^d), které zakouší kolem sebe. Jeho intenzivní vztah krystalizuje ve slavné Písni bratra Slunce (1224)^d; odtud je převzato i počáteční sousloví encykliky *Laudato si* (Buď pochválen). František vnímá stvoření jako nesamozřejmý dar, za který je třeba děkovat, ale zároveň i jako něco svébytného, s čím lze rozvíjet radostný a emocionální vztah. Tato nabídka vztahu nezůstává bez odezvy: ptáci poslouchají Františkovo kázání (Obr. 3); zlý vlk ho poslušně následuje. V písni František oslovuje Slunce, Lunu, vítr, vodu, oheň jako bratry a sestry a chválí všemohoucího stvořitele i veškeré jeho dílo. Skepsi moderního člověka vůči těmto „výstřednostem“ encyklika nepřijímá: „*Tímto přesvědčením nelze pohrdnout jako nějakým iracionálním romantismem, protože ovlivňuje rozhodnutí, jimiž se řídí naše jednání. Pokud přistupujeme k přírodě a prostředí bez této otevřenosti k úžasu a obdivu, pokud nemluvíme o svém vztahu ke světu jazykem bratrství a krásy, zaujíme postoj vládce, spotřebitele anebo čirého vykořisťovatele přírodních zdrojů, neschopného klást meze svým bezprostředním zájmům*“⁴¹. Zatímco moderní člověk trpí ztrátou schopnosti navazovat a udržovat vztahy, a to i s těmi nejbližšími lidmi, František naopak rozšiřuje okruh toho, k čemu je možné vztah navázat. A tento okruh je zároveň i okruhem solidarity a péče. Františka nemůžeme podezřívát z toho, že by přitom zanedbával vztahy k lidem – svědectví jeho současníků a přátel přesvědčivě dokládají, že nebyl nějakým zamračeným poustevníkem. Z Františka tryská radost na celé stvoření kolem, radost, která je velkorysá a nenechá se spoutat žádnou ideologií, radost, která přitahuje jeho následovníky dodnes. František putoval také proto, aby mohl být sám. Sám vzdálen od lidí, ale blízko svým dalším bratrům a sestrám, blízko Boha. Paradoxně takový vnitřně nabitý člověk pak spouští lavinu, když se s lidmi setká – za deset let bylo už františkánů pět tisíc.

František je zakotven v křesťanském pojetí vztahu člověka a přírody, které nás lidi chápe nikoli jako svrchované pány Země, ale spíše jako její nájemníky s velkorysou možností využívat její dary a s povinností ji střežit a chránit. V rámci environmentálního hnutí byl tento koncept předmětem zá-

„Papež vidí obtížnost slevit ze svých konzumních standardů jako překážku ekologické konverze.“

važných námitek, na které encyklika reagovala: „*Nejsme Bůh. Země nás předchází a byla nám dána. To nám umožňuje odpovědět na obvinění, které bývá vznášeno proti židovsko-křesťanskému myšlení. Tvrdí, že příběh Geneze, který vybízí k podmanění země (srov. Gn 1,28), prý favorizuje neurvalé vykořisťování přírody, protože podává obraz člověka jakožto panovníka a ničitele. To není správná interpretace Bible, jak ji chápe církev. Ačkoli je pravdou, že křesťané občas interpretovali Písmo nesprávně, dnes je třeba důrazně odmítnout úsudek, podle něhož z toho, že jsme stvořeni k Božímu obrazu, a z příkazu podmanit si zemi, lze odvozovat absolutní vládu nad ostatním tvorstvem. Je důležité číst biblické texty v jejich kontextu a se správnou hermeneutikou a pamatovat, že nás vybízí „obdělávat a střežit“ zahradu světa (srov. Gn 2,15). „Obdělávat“ znamená orat či pracovat na půdě, „střežit“ znamená chránit, opatrovat, hájit, zachovávat, bdít. Implikuje to vztah odpovědné vzájemnosti mezi člověkem a přírodou“⁶⁷.*

SVOBODNÝ ČLOVĚK

Konverze, obrát k Bohu, se udála v životě sv. Františka v několika zlomových epizodách, kdy František, schopen naslouchat vnitřnímu (božímu) hlasu, nejen naslouchal, ale také konal. Známa je ona příhoda, ve které vrcholil jeho spory s otcem. Ten je zklamán, že František nepřevezme obchod s látkami a krade mu peníze, které používá na opravu kostela. Otec žádá, aby je rozsoudil biskup, při audienci ale vyčítá Františkovi, že je nevděčník, kterému platil školy a koně a jídlo a měč a vůbec všechno. František tedy prohlásí, že už od něho nic nechce a chtít nebude, svlékne se před shromážděnou elitou města donaha, svršky odevzdá otci a definitivně opouští rodný

dům. Scéna dokládá, jak drahá je Františkovi svoboda. Bez ní by nemohl jít za svou vizí, stále poután k rodičům, závislý na své životní úrovni.

Papež vidí obtížnost slevit ze svých konzumních standardů jako překážku ekologické konverze: „*...ekologická vnímavost zesílila, třebaže nedokáže změnit škodlivé návyky konzumu, které zdá se nejsou na ústupu, nýbrž šíří se a rozvíjejí...zdá se, že to není tak vážné a že planeta by mohla zůstat dlouhou dobu v nynějším stavu. Tento únikový postoj nám slouží k zachování stylu našeho života, naší produkce a spotřeby. Takto se zařizuje člověk, který žije své sebedestruktivní neřesti ve snaze je nevidět, bojovat za jejich neuznávání, odkládat zásadní rozhodnutí a dělat jakoby nic“.*

Mezi naším životním stylem a vzrůstajícími environmentálními riziky však existuje zjevná souvislost: „*Když se člověk stane sebevztáhným a izoluje se do svého vědomí,*

protože lidé, kteří jsou schopní upadnout do extrému, se mohou také překonat, znovu se rozhodnout pro dobro a obrodit se bez ohledu na jakoukoli psychologickou či sociologickou podmíněnost...“²⁰⁵

PŘÍTEL CHUDÝCH

Jedním ze stěžejních témat encykliky je neoddelitelná a všudypřítomná souvislost problému chudoby a poškozování životního prostředí. „*Lidské prostředí a životní prostředí přírody upadají společně a nebudeme moci náležitě čelit jejich zhoršování, pokud nebudeme věnovat pozornost příčinám, které souvisejí s lidským a sociálním úpadkem. Zhoršování životního prostředí i společnosti vskutku postihuje zejména ty nejslabší na této planetě: „jak obecná zkušenost řádného života, tak vědecké bádání dokazují, že nejzávažnější účinky každého narušení životního prostředí dopadají na ty nejchudší lidi“⁴⁸.* Opět vyvstává otázka: koho zahrnout do kruhu solidarity, který

Obr. 3: Giotto di Bondone (1295-1300) Sv. František káže ptákům (Paříž, Louvre). „*Tak jako když se zamilujeme do nějaké osoby, pokaždé když František pohlédl na slunce, měsíc i ty nejdrobnější živočichy, reagoval zpěvem, zapojil do své chvály veškeré stvoření. Navazoval rozhovor s každým tvorem a kázal dokonce květům, „které vybízely, aby chválily a milovaly Hospodina jako bytosti obdařené rozumem.“ Jeho reakce byla něčím více než intelektuálním oceněním nebo ekonomickým kalkulem, protože pro něho bylo každé stvoření bratrem či sestrou, s nimiž jej pojilo citové pouto. Proto se cítil povolán pečovat o všechno, co existuje“⁶¹.*

roste jeho chtivost. Čím více se vyprazdňuje srdce člověka, tím více potřebuje kupovat, vlastnit a konzumovat věci. Zdá se, že v tomto kontextu nelze akceptovat žádné meze kladené realitou.... Proto myslíme nejenom na možnosti hrozných klimatických jevů či velkých přírodních pohrom, ale také na katastrofy způsobené sociálními krizemi...“²⁰⁴ ... Přece však není vše ztraceno,

kolem sebe vytváříme? Pro environmentalisty tam jistě patří ptáci a zvířata, bratr vlk a sestra voda, proč by tam ale neměli patřit lidé, kteří žijí za dolar denně? „...oni tvoří většinu planety, jsou to miliardy lidí. Dnes jsou zmiňováni v mezinárodních politických a ekonomických debatách, ale přesto se zdá, že jejich problémy jsou považovány za jakýsi přívěsek, který se přidává téměř

povinně či okrajově, pokud nejsou rovnou chápány jako pouhá kolaterální škoda⁴⁵⁰. I chudobu samotnou nazývá František svou sestrou a ujímá se malomocných, nejpoprvrhovanější a nejvydělenější skupiny lidí, která v jeho době existovala. Legendista praví: František potkává na cestě malomocného. Přes štítivost a strach z nákazy vnitřní hlas pobízí Františka tohoto vydědence obejmout. Když se tak stane, malomocný je dojat a bez sebe radostí, František rovněž, náhle si je jist, že udělal přesně to, co měl. Scéna je naprosto současná – jisté se v mnoha variantách opakuje na trasách dnešních uprchlíků.

Encyklika analyzuje všeobecně známé problémy s využíváním přírodních zdrojů, s nerovnoměrnými dopady ničení ekosystémů (jsou zmiňovány i ekosystémové služby), s nerovnoměrnou a nespravedlivou distribucí kapitálu. Nešetří kritikou nadnárodních korporací: „...nadnárodní korporace ... dělají to, co jim není dovoleno v rozvinutých zemích či takzvaném prvním světě. Všeobecně platí, že když pak ukončí svoji činnost a odjedou, zanechávají obrovské škody na lidském zdraví a na životním prostředí, jakými jsou nezaměstnanost, vesnice bez života, vyčerpání přirozených rezerv, vymýcené pralesy, ochuzení místní zemědělské a živočišné výroby, jámy, devastovaná údolí, znečištěné řeky a jen málo sociálních děl, která po jejich odchodu nelze udržet“⁴⁵¹.

EKOLOGICKÁ KONVERZE

Papež František vyzývá k ekologické konverzi, k ekologickému obratu, k ekologii, pojímané integrálně: „...integrální ekologie vyžaduje otevřenost kategoriím,

kteřé přesahují slovník exaktních věd či biologie a vztahují se k podstatě toho, co je lidské“⁴⁵¹. Tento obrat smýšlení se musí střetnout i s panujícím technokratickým paradigmatem - s přesvědčením, že člověk jako subjekt je určen k tomu, aby pomocí vědy a techniky přetvořil beztvarou realitu, jemu podřízenou a jím vlastněnou. „Zásahy člověka do přírody existovaly vždy, ale po dlouhou dobu se vyznačovaly tím, že doprovázely a spolupracovaly s možnostmi, které mu nabízela. Šlo o to dosáhnout toho, co přirozená realita sama umožňovala jakoby podáním ruky. Naproti

„Encyklika analyzuje všeobecně známé problémy s využíváním přírodních zdrojů, s nerovnoměrnými dopady ničení ekosystémů, s nerovnoměrnou a nespravedlivou distribucí kapitálu.“

tomu stojí nyní zájem vydobýt z věcí vše, co je možné, vztážením lidské ruky, která je nakloněna ignorovat či opomíjet samu realitu toho, co má před sebou. Proto si člověk a věci přestali přátelsky podávat ruce a stali se soupeři. Odtud se snadno přechází k ideji nekonečného či neomezeného růstu, který tolik nadchnul ekonomy, teoretiky finančnictví a technology. Předpokladem je lež o nekonečné dostupnosti dober planety, což vede ke snaze „vymačkat“ ji až na doraz a ještě více“⁴⁵⁶.

Encyklika na mnoha místech argumentuje, že ekologickou krizi nelze řešit pouze technologickými prostředky, ale změnou

životního stylu: „Nakupování je vždy mravní, a nejen ekonomický úkon“⁴²⁰⁶ a apeluje na environmentální výchovu, která: „... rozšířila svoje cíle. Byla-li zpočátku velmi soustředěná na vědecké informace, růst vědomí a prevenci ekologických rizik, nyní se snaží zapojovat kritiku „mýtů“ modernosti zakládající se na účelovém rozumu... a také obnovu různých úrovní ekologické rovnováhy: té vnitřní sami se sebou, té solidární s druhými, té přirozené se všemi živými bytostmi a té duchovní s Bohem. Environmentální výchova by nás měla uschopnit k onomu skoku do Tajemství, z něhož ekologická etika vyvozuje svůj nejhlubší smysl“⁴²¹⁰.

Papež také vybízí, aby ekologická konverze nezapomínala na společenství: „Nesmírné požadavky, které s sebou toto dílo přinese, nebude možno vyřešit pouhou individuální iniciativou ani spoluprací individualisticky vychovaných jedinců. Vyžádá si to koncentraci sil a jednotného postupu. Ekologická konverze nezbytná k vytvoření dynamismu trvalé změny je také komunitní konverzí“⁴²¹⁹. Naše těla jsou složena z prachu hvězd. Můžeme to považovat za přírodovědeckou informaci, ale také za spirituální výzvu, poukazující k jednotě s vesmírem. František touto jednotou žil, prakticky, prostě, bez velkých teorií a traktátů. Jasně čitelná stopa, kterou zanechal, nás může vést napínavou a vzrušující cestou, ať už v Umbrii, v české krajině nebo v krajině své vlastní duše, při četbě encykliky samotné i při porozumění Jorgemu Bergoglioovi, papeži Františkovi.

Poznámky:

a: Kompletní (byť neoficiální) překlad lze nalézt například zde: www.radiovaticana.cz/clanek.php4?id=22011

b: Stručný přehled encykliky naleznete zde: <http://tisk.cirkev.cz/res/data/201/022525.pdf?seek=2>

c: Dlouho tato znamení tajil, nechtěl, aby se staly senzací. Pro dnešního člověka, formovaného empirickými vědami, je tato událost možná obtížně stravitelná (dlužno podotknout, že církev nestanovuje žádnou povinnost tomuto příběhu věřit). Hmota se zde setkává s Duchem poněkud šokujícím způsobem. Ponechme tuto epizodu otevřenou: „Není možné zastávat, že empirické vědy kompletně vysvětlí život, vnitřní podstatu všech tvorů a celek reality. To by znamenalo, že překročily svoje metodologické hranice. Pokud se uvažuje v tomto omezeném rámci, vytratí se estetická vnímavost, poezie a dokonce i schopnost rozumu chápat smysl a účel věcí“⁴⁹⁹. Středověký člověk chápal svět celistvěji; v projevech hmoty viděl i projevy ducha. Teprve Descartes oddělil svět hmoty a myšlenek. Není však naše současné rozdrobení reality na sebe uzavřené a nekompatibilní obory také svým způsobem šokující? Dnes máme přece potíže vnímat i tak zjevné souvislosti, jako je psychosomatická povaha řady (moderních) nemocí, ztráta imunity v důsledku trvalé sterilního prostředí, externality a ztráta ekosystémových služeb po výstavbě přehradní nádrže, souvislost stavu krajiny a lidské psychiky...

d: Termíny nejsou zcela kompatibilní. Stvoření zahrnuje celý vesmír, včetně člověka, andělů i ďábla, příroda je odvozena z přirodit se, tedy to, co vzniká spontánně a samo, není tedy vyrobeno lidskou rukou. Některé filozofické koncepce do přírody nezahrnují ani samotného člověka.

e: Stručný životopis sv. Františka a text Písně bratra Slunce zde: <http://frantiskanstvi.cz/zivotopis.htm>

Číselné odkazy odkazují na jednotlivé paragrafy encykliky.